

КРЕАТИВНІСТЬ У ПРОЦЕСАХ РОЛЬОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Показники процесів рольової взаємодії та становлення рольової ідентичності співвіднесено з показниками загальної креативності: кількість ролей, які виконує людина, – з легкістю продукування ідей; унікальність (нестереотипність) виконання ролей у малій групі – з оригінальністю продуктів діяльності; рольову гнучкість і рольову глибину (П. П. Горностаї) – із гнучкістю мислення і розробленістю (деталізованістю) реалізації нових ідей, які продукує соціальний індивід. Представлено континуум рівнів рольової взаємодії та виявів рольових ідентифікацій особи за показниками, які відповідають критеріям креативності: від рольової людини до суб'єкта ролей. Креативний компонент процесів рольової взаємодії означено рольовою креативністю, за наявності якої людина дає лад тій великій кількості ролей, які їй належить виконувати в сучасному соціумі, гнучко переходить від однієї ролі до іншої, при цьому свідомо обирає потрібні їй соціальні ролі із свого репертуару і наповнює їх індивідуальними змістами, надаючи їм таким чином оригінальності. Зроблено висновок, що єдність та узгодженість вияву великої кількості ролей людини, індивідуальний характер виконання ролей і їх унікальність, несуперечливість ролейової глибини та гнучкості – усе те, що характеризує рольову креативність, – можливе лише тоді, коли йдеться про суб'єктність процесів взаємодії людини: усвідомленість, сформовану ідентичність, здатність контролювати власні особистісні межі, зберігати дистанцію щодо чужих ролей, узгоджувати власні рольові домагання із соціальними очікуваннями. Висунуто гіпотезу, згідно з якою для особистості як суб'єкта характерний репертуар ролей, які інтегровані в ієрархічну структуру та підпорядковані провідній життєвій ролі.

Ключові слова: креативність, рольова взаємодія, рольові ідентифікації, рольова ідентичність, особистість, суб'єкт.

Проблема. Креативність у контексті аналізу процесів рольової поведінки людини можна розглядати як: 1) внутрішній її компонент або характеристику; 2) чинник або результат певних особливостей цієї поведінки [11]. Виокремлені напрями аналізу означимо як структурно-компонентний і причинно-наслідковий: перший встановлює місце характеристик креативності в процесах рольової взаємодії (рольових ідентифікаціях, очікуваннях, домаганнях, уявленнях, перцепціях, нормативно-рольових проєкціях, оцінках тощо), а другий визначає зв'язки між ними як незалежної і залежної змінних. Зупинимось у цій статті здебільшого на першому напрямі аналізу, однак, характеризуючи роз-

виток процесів взаємодії в онтогенезі, ми не уникнемо розгляду креативності як результату певних особливостей цієї взаємодії. За умови комплексного розгляду питання, за двома напрямками, тематика нашого аналізу розширилась (із відповідною зміною назви статті) та була б окреслена як рольова креативність у процесах взаємодії. Однак зупинімося на більш вузькому розумінні зазначених процесів – як креативності в рольовій взаємодії.

Креативність є універсальною характеристикою буття людини, тією чи іншою мірою вона виявляється в будь-якому виді діяльності людини, у тому числі у процесах спілкування та взаємодії. Дискусія на кшталт тієї, що багато років точиться в психології щодо загальних і спеціальних факторів інтелекту, стосується й до креативності. Якщо особа креативна, то чи креативна вона в усіх сферах людської діяльності та в усьому, що вона робить, чи тільки в тій сфері, у якій вона обдарована? Чи існує загальна, або множинна, креативність, на кшталт загального фактору Ч. Спірмена та множинного інтелекту Х. Гарднера? На наш погляд, аналогічно до структури інтелекту в кожному виді креативності є загальні та спеціальні складові, оскільки, як ми попередньо зазначили, креативність є універсальним інструментом творення нового, з одного боку, та набуває в кожному конкретному випадку свого вияву специфічних ознак – з другого. Вияви креативності в одній сфері діяльності людини можуть не корелювати з її виявами в іншій, але перелік основних компонентів, характеристик, етапів креативності становить єдину структуру, одну “сітку координат”, за якою можна визначати креативність і порівнювати, якщо не кількісно, то якісно, її показники.

Специфіка вияву креативності буде різною мірою залежати від видів, стадій, рівнів активності індивіда, у тому числі в процесі взаємних дій партнерів по спілкуванню. Крім того, креативність у цілому, тобто загальна креативність, поряд з іншими психічними структурами виявляється та розвивається під впливом певних особливостей побудови взаємодії особи в її найближчому соціальному середовищі.

У контексті взаємодії дослідники насамперед вивчають креативність як компонент рольової поведінки (П. П. Горностай, Л. Д. Межеріцька та ін.) [3; 7], як уже сформовану властивість людини, проте як саме відбувався цей процес, які його етапи та характеристики, як вони пов'язані з формуванням самої особистості, її свідомості, суб'єктності, активності – відповіді на ці та багато дотичних до них питань лишаються *terra incognita* в психології.

Спонтанність, автономність, активність, усвідомлення меж власного Я та меж іншого – характеристики суб'єктності людини, то-

го, наскільки вона є хазіяном власного Я; наскільки вона усвідомлює, виявляє, розвиває та захищає власну індивідуальність; наскільки вільно почувається в межах малої групи та витримує тиск її членів на власну ідентичність. Від побудови взаємодії в дитинстві, у тому числі й рольової, залежить становлення суб'єктності людини, а від рівня сформованості суб'єктності – її творча самореалізація. Побудова теоретичних концептів взаємних впливів цих психологічних явищ одне на одного є *актуальним* науковим завданням. Практична значущість вивчення творчої самореалізації соціального індивіда через оптимізацію процесу його рольової взаємодії є очевидною і такою, що визначатиме подальший розвиток прикладної сфери соціальної психології креативності.

Мета статті: розроблення концептуальних положень, які б розкривали єдність особливостей рольової взаємодії людини, її креативності та суб'єктності.

Я. Морено не робив суттєвої різниці між виявами креативності та спонтанності людини і завжди у своїх працях ці поняття ставив поряд [4]. Але ж спонтанність – це характеристика вияву не лише внутрішнього світу людини, а й її поведінки в стосунках з іншими. Отже, для Морено вони єдині у своїй феноменології.

Послідовник ідей Я. Морено П. П. Горностаї на основі власних емпіричних досліджень з'ясував, що застосування технік рольового перевтілення веде до зростання в учасників психодраматичних сесій показників тестів креативності на 15-20% [2]. Він також стверджує, що засвоєння в дитинстві таких сценарних ролей, як “дитина, яка пристосувалась” та “родитель, що контролює” (за Е. Берном), суттєво блокує творчий потенціал людини: батьківські заборони, ірраціональні страхи, сімейні забобони стають перешкодою для вільного вияву Я, обмежують вияв інтуїції та креативності [3].

На користь того, що креативність тісно пов'язана з особливостями взаємодії, як аргумент можна навести результати досліджень представників бодинаміки [10]. Вони стверджують, що інтерес до світу та радість пізнання нового формуються в досить ранньому віці (1-2,5 роки), а їхній розвиток залежить від балансу компонентів взаємодії дитини зі світом: усвідомлення її власних імпульсів та очікувань інших людей, насамперед батьків. У дитини в цей час спостерігається вибух активності, яка спрямована на пізнання світу. І тут дуже важливо, як поводить ся оточення: підтримує чи не підтримує її імпульси до дії та бажання; визнає власне Я дитини або ж не визнає; взаємодіє з дитиною у виявах її активності чи руйнує, знецінює, обмежує її активність. Взаємодія тут розуміється як взаємодія з предметним світом і світом

соціальним, але насамперед останнє визначає побудову загального характеру взаємодії людини та становлення структур її особистості.

Л. Марчер називає структуру особистості, яка формується в цей час, структурою автономності, бо саме вона метафорично описує цілісність внутрішнього Я та межі особистості (див. [10]). Особистісні межі можуть вільно перетинатись іншими, а по “території Я” можуть “топтатись” інші (як це свого часу робили значущі інші – батьки). Таким чином у людини змалечку знищуються діяльнісні імпульси та радість пізнання світу, і це, майже безповоротно, стає усталеною матрицею її взаємодії зі світом на подальше життя.

Або ж дорослі підтримують у своєї дитини спонтанність Я, організуючи безпечний простір для її виявлення. У такому разі ці ж межі охороняють чуттєвість, цікавість, спонтанність особи, і тоді вона в подальшому житті може бути сама собою в групі людей. Оскільки креативність є одним із результатів вияву цікавості людини, її захопленням від пізнання світу, то зробимо логічне припущення: розвиток креативності залежить від особливостей побудови взаємодії людини в її соціальному середовищі, особливо в ранньому віці. Ось таким дивним чином усвідомлення меж власного Я та особистісних меж іншого в процесі взаємодії впливають на розвиток креативності.

Для кращого розуміння специфіки вияву креативності в процесах рольової взаємодії поняття традиційних показників загальної креативності [5; 6] асимілюємо до феноменології рольової поведінки. Рольова поведінка є “містком” між рольовою Я-концепцією людини, з одного боку, і рольовими очікуваннями від найближчого соціального оточення людини, від членів малої групи – з другого. Рольова Я-концепція складається з рольового Я-образу, рольових переживань і домагань особистості [3].

Легкість продукування нових ідей можна співвіднести з кількістю ролей, які виконує людина. Рівень оригінальності думки трансформуємо в показники, які відбивають міру стереотипності-нестереотипності ролі. Показник рольової гнучкості (П. П. Горностаї) говорить сам за себе: він визначає різноманітність виконуваних ролей, легкість переходу від однієї ролі до іншої. А от рольову глибину [там само] можна порівняти з детальністю пропрацювання ідеї. Відповідно до цих показників варто розташувати процеси рольової ідентифікації в континуумі від рольової людини до людини як суб'єкта ролей. На наш погляд, умовна номінативна шкала утворюватиметься вимірами як цих, так і інших, більш інтегральних, показників. Так, ступінь свідомого, автономного вибору ролей, порівняно вільного від соціальних і групових очікувань, нав'язування чужих ролей, які не відповідають індивідуальності, є провідним мірилом на цій шкалі.

Першою відміткою шкали є поняття рольової людини. Вона швидко змінює ролі в групі, підлаштовує під очікування інших, і таким чином втрачає власне Я. Рольова людина також може виконувати ролі, які принижують її гідність або ж не відповідають її індивідуальності. Такі процеси відбуваються несвідомо, і не лише в самої людини, а й у “психіці малої групи”. Група неначе поглинає людину, нав’язуючи їй ті ролі, які вигідні більшості в групі. Зазвичай такі люди грають у групі ролі “цапа відбувайла”, “блазня” тощо. Рольовий Я-образ такої людини розмитий, неясний; ролей у неї зазвичай багато, і вони стереотипні; її рольова гнучкість висока, а от глибини виконуваним ролям бракує. Рольові переживання людини при цьому позитивні (“у мене все добре, я так потрібен іншим у групі”), натомість рольові домагання або ж не виявляються, або ж нереальні і високоідеалізовані. Про представленість у психіці людини групових очікувань у цьому випадку годі й говорити. Сама група може свідомо або підсвідомо відчувати власний груповий егоїзм (залежно від групових цінностей), але при цьому не вербалізувати й не аналізувати власні групові очікування, бо тоді довелось б змінювати норми, ритуали поведінки в групі та втрачати “бонуси” від такого замовчування. У такій групі всіх усе влаштовує.

Коли людина усвідомлює свої негативні ролі в групі та не вважає ці ролі своїми, але виконує їх під тиском групи або через страх бути вигнаною з групи, доцільно говорити про “служника ролей” (або “в’язня ролей”). Рольовий образ людини тут чіткий, зазвичай вона грає одну-дві ролі, які звичайно стереотипні. Її рольові переживання суперечливі або ж “ховаються” за маскою “зі мною все добре”. Рольові домагання – це мрія позбутися гніту групи та змінити свою негативну рольову ідентичність у групі на позитивну. Намагаючись вийти з ненависної ролі, людина може виявляти “оригінальність” (зазвичай це блазень у малій групі). Вона очікує, що інші вимагатимуть від неї бути слухняною у виконанні своєї ролі, але іноді її домагання у вигляді жартів або обмовок прориваються назовні. Група у відповідь на такі “підсвідомі” бунти “в’язня ролей” посилює психологічний тиск на виконавця, бо боїться втратити такого вигідного для себе “члена групи”. Усе це може виглядати як “тра” за Е. Берном [1], яка або вилетіть у відкритий конфлікт між групою та окремим її членом, або ж “служник ролей” знизить рівень своїх домагань, стигматизується, посилить ригідність рольової поведінки, застигне у своєму рольовому розвитку.

У тому випадку, коли зміна ролей відбувається часто та усвідомлено, а виконувани людиною ролі не суперечать її цінностям, але все ж таки важко сказати, де істинне обличчя людини, її індивідуальна роль, варто розцінювати таку рольову поведінку як ак-

торство, що реалізує певний життєвий сценарій. Означимо таку роль людини як “довічний актор” (“артист”). Швидко змінюючи ролі, такі люди досить добре адаптуються до різноманітних ситуацій, відчують задоволення від власної соціальної гнучкості. Проте в ситуаціях життєвого вибору вони можуть бути розгубленими, конформними, можуть не знати, як правильно вчинити. Рольовий образ людини – багатогранний, яскравий і мінливий. Ролей багато – вони і стереотипні, і оригінальні. Рольові переживання здебільшого пов’язані із задоволенням – окрім певних життєвих випадків, коли людина опиняється під тягарем обставин (а точніше, група, до якої вона належить, жадаючи стабільності, вимагатиме від неї відповіді на питання: “Хто ж ти є для нас: супутник життя, батько, син, колега, соратник?”). Рольові домагання – нестабільні, орієнтовані на актуальну ситуацію. “Актор” чудово розуміє рольові очікування інших, група може використовувати цю рольову гнучкість людини до певного часу.

Якщо далі просуватися шкалою, на якій зростатиме ступінь усвідомлення людиною своїх ролей, внутрішнє задоволення від їх програвання, але водночас нехтування власним Я, “навмисне забування” про себе, то наступним буде “хамелеон” (згадаймо персонажа А. П. Чехова). Людина підсвідомо, але з користю для себе змінює особисту позицію. Метафорично означимо блискавичну зміну ролей “хамелеона”, зміну його позицій Я у взаємодії з іншими “різнобарвними” за емоціями рольовими станами. Рольовий образ людини – багатошаровий, прихований масками, які вона свідомо одягає або знімає; рольові переживання – “металізовані” (якщо скористатися тезаурусом бодинаміки); рольові домагання в групі – високі, але зазвичай приховані від оточення; рольові очікування – добре усвідомлені та прогнозовані з боку “хамелеона”, а от група несвідомо може стати залежною від його домагань, очікуючи завжди належну рольову поведінку від “хамелеона”, тобто члени групи із замовників ролей непомітно для себе починають виконувати ролі “тих, кого ведуть”, залежних від маніпуляцій, просто кажучи – жертв. Отже, у “хамелеона” ролей багато, вони різноманітні, рольова глибина може бути високою, а от, здавалось би, добре розвинена рольова суб’єктність насправді виявляється ситуативною хитрістю і стратегічно є недалекоглядною. Урешті-решт мала група виявляє маніпулятивні патерни поведінки “хамелеона” і він втрачає цю свою суб’єктність.

Часто підлітки та юнацтво в поведінці обирають рольові зразки для наслідування, взірці, ідеали життя, які втілюються для людини в значущих інших, кумирах (реальних сучасниках або історичних видатних особах). Іноді це переростає в психічні стани, які є злиттям з роллю іншої людини. Тут рольовий образ – чіткий і яскравий; роль –

одна, її проживання – глибоке; рольові переживання – бурхливі, позитивні, яскраві, рольові домагання – високі; рольові очікування – вибагливі, з часом вони можуть переміститися у сферу нереальних мрій і фантазій. Рольовий портрет кольоровий, але нереальний – це портрет іншого, а не власного Я. Якщо людина застигає в цьому рольовому образі, то він стереотипізується, стає ригідним. Індивідуальні та групові очікування все більше будуть віддалятися одні від одних.

Зазвичай із розвитком особистості така ідентифікація відкидається як невідповідна до власних домагань і потреб, але можливі й застигли в часі ідентифікації, які назавжди замінюють власну ідентичність особи. Загалом таке “рольове злиття” на деякий час зі значущим іншим є корисним для розвитку особистості, недарма в тренінгу креативності виконуються вправи, які пропонують людині перевіритись у видатну творчу особистість (винахідника, вченого, політика, художника та ін.) і побути в цій ролі деякий час. Якщо людина контролює дистанцію між власним Я і таким “глянцевим” рольовим образом, то вона повертається до власного Я, але використовує для себе ресурси ролі іншого.

Власне, про формування рольової ідентичності можна починати розмірковувати тоді, коли людина в змозі контролювати рольову дистанцію, стверджує І. Гофман (див. [9]). Людина не просто виконує ролі, які відпочатково визначені її становищем у групі (насамперед у сім'ї), а формує до них власне ставлення, активно експериментує з ними: приміряє на себе ролі (як маски), якісь приймає, а якісь відчуває (Я і не-Я), ототожнює себе з ролями інших людей, робить їх своїми або відмежовується, дистанціюється від них.

Ідентифікації з ролями інших людей можуть набувати форми захисних механізмів, так і не перейшовши на стадію осмислення та індивідуалізації. Тут ригідність і стереотипність рольової поведінки – провідні її ознаки.

Про справжню ідентичність говоримо тоді, коли людина відчуває тотожність власної індивідуальності тій ролі, яку вона виконує. Оскільки зазвичай індивід належить до декількох або багатьох малих і великих груп, то ролей у нього – зовсім не одна, і вони – різні. Формується певна структура, конфігурація ролей, а на сцені з'являється новий виконавець – суб'єкт ролей. Оскільки людина є суб'єктом ролей, то це дає їй змогу виявляти рольову гнучкість, узгоджуючи коло виконуваних ролей із власними цінностями і не втрачаючи власне Я. Оскільки ролі суб'єкта ролей ієрархізовані, то рольова глибина провідної ролі не конфліктує з рольовою гнучкістю інших ролей у структурі особистості.

Отже, кожна сформована особистість має свій структурований відповідно до власних характеристик рольовий репертуар. Її рольовий образ вимальовується в реальний відповідно до її індивідуальності, рольові домагання відповідають здібностям і цінностям людини, рольові переживання урівноважені, оскільки вже пройшли етап “бунту”, невпевненості, відчаю та вагань, у поведінці індивідуальні та групові рольові очікування збалансовані.

Неодмінним елементом сформованої рольової ідентичності є межі особистості, бо людина має контролювати процеси рольової ідентифікації. Ролі, які покладаються, приписуються, проєктуються на людину іншими, можуть перетинати її особистісні межі, а можуть так ніколи і не перетнути їх, і цей процес регулює суб'єкт ролей.

Кількість ролей, мабуть, не має вирішального значення в розкритті сутності рольової ідентичності особи. Звісно, ця кількість не може бути безмежною або, навпаки, складатися лише з однієї ролі. Крім того, як уже зазначалося вище, якщо різні ролі людина приймає та змінює їх залежно від соціальних очікувань інших, то про рольову ідентичність навряд чи йдеться. Але якщо послідовність виконання цих ролей визначається самою людиною, вона є хазяїном своїх ролей, то, звісно, з більшою відповідальністю маємо говорити про рольову ідентичність. Урешті-решт можемо висунути гіпотезу, яка далі буде емпірично спростована або ж підтвердиться:

- для деяких осіб характерний набір ролей, які мають ієрархічну структуру, підпорядковані провідній життєвій ролі та становлять індивідуальний рольовий потенціал особистості, котрий гнучко використовується залежно від соціально-психологічної ситуації; назвімо цих осіб *суб'єктами* ролей;

- для інших осіб, не суб'єктів, ці ролі перебувають у хаотичному, дезінтегрованому стані (порівняймо цей стан людини з “мораторієм” ідентичності Дж. Марсія [4], але ідентифікації з ролями можуть бути не слабкими, а сильними – просто вони не збалансовані в структурі).

Таким чином, для суб'єкта ролей як найвищого рівня розвитку рольової взаємодії характерні такі ознаки: відчуття тотожності виконуваних ролей власній індивідуальності, тому ролі унікальні, нестереотипні; усвідомлене ставлення до виконуваних ролей; наявність рольового репертуару в його поведінці та ієрархічної структури ролей, підпорядкованої провідній життєвій ролі; здатність контролювати процеси рольової ідентифікації за допомогою особистісних меж і рольової дистанції; гармонійне поєднання рольової гнучкості та рольової глибини: збалансованість індивідуальних та інтеріоризованих групових рольових очікувань (але ні в якому разі не їх тотожність). У

наведеному переліку “перемішалися” компоненти рольової взаємодії, характеристики креативності та суб’єктності людини, однак суб’єктність і креативність є універсальними властивостями особистості, тому їхня участь у процесах рольової взаємодії для нас безсумнівна.

Отже, виходячи з усього вищесказаного, можна говорити про *рольову креативність* особи, коли людина дає лад тій великій кількості ролей, які їй належить виконувати в сучасному соціальному середовищі, гнучко переходить від однієї ролі до іншої, при цьому робить свідомий вибір ролей із свого репертуару, наповнює індивідуальними змістами виконувані ролі. Рольову ж креативність можна вважати компонентом соціальної креативності.

Висновки. Як показує диференціація рівнів рольової взаємодії людини в діапазоні її активності – від “рольової людини” до суб’єкта ролей, креативність і суб’єктність особистості тісно чи іншою мірою виявляються на всіх рівнях цієї взаємодії. Однак узгодженість вияву великої кількості ролей людини, індивідуальний характер виконання соціальних ролей і їхня унікальність, єдність рольових глибини та гнучкості – усе те, що характеризує рольову креативність, можливе лише тоді, коли йдеться про суб’єктність процесів взаємодії людини: усвідомленість, сформовану ідентичність, здатність контролювати власні особистісні межі, зберігати дистанцію щодо “чужих” ролей, узгоджувати власні домагання із соціальними очікуваннями.

Перспективи дослідження полягають в емпіричній верифікації виокремлених нами рівнів розвитку рольової ідентичності людини та особливостей побудови нею рольової взаємодії на цих рівнях, а також причинно-наслідкових зв’язків рольових конструктів особистості з її суб’єктністю та креативністю.

Література

1. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн ; пер. с англ. А. В. Ярхо, Л. Г. Ионин. – СПб. : Лениздат, 1992. – 400 с.
2. *Горностай П. П.* Личность и время. Творчество как переживание / П. П. Горностай // Психодрама и современная психотерапия. – 2003. – № 4. – С. 18–26.
3. *Горностай П. П.* Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
4. *Идентичность: Хрестоматия* / сост. Л. Б. Шнейдер. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Модэк, 2008. – 272 с.
5. *Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма: Пособие для школьных психологов* / [пер. с англ. и общ. ред. Е. И. Щербанова]. – М. : ИНТОР, 1995. – 48 с.

6. Любарт Т. Психология креативности : пер. с фр. / Любарт Т., Муширу К., Торджман С., Зенасни Ф. – М. : Когито-Центр, 2009. – 215 с.
7. Межеричкая Л. Д. Психологические средства стабилизации личностной идентичности студентов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологии” / Л. Д. Межеричкая. – Новосибирск, 2009. – 24 с.
8. Морено Я. Л. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе / Я. Л. Морено ; пер. с англ. А. Боковикова ; под науч. ред. Р. А. Золотовицкого. – М. : Академический Проект, 2001. – 384 с.
9. Современная зарубежная социальная психология. Тексты / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 256 с.
10. Телесная психотерапия. Бодинамика : хрестоматия / ред.-сост. В. Б. Березкина-Орлова. – М. : АСТ Москва, 2010. – 409 с.
11. Чорна Л. Рольова ідентичність старшокласників : посібник / Лідія Чорна. – К. : Міленіум, 2014. – 128 с.

References

1. Bern, E. (1992). *Igry, v kotoryye igrayut lyudi. Psikhologiya chelovecheskikh vzaimootnosheniy; Lyudi, kotoryye igrayut v igry. Psikhologiya chelovecheskoy sudby* [Games people play. Psychology of human relationships; What Do You Say After You Say Hello! The psychology of human destiny]. St. Petersburg: Lenizdat Publ. (rus).
2. Hornostay, P. P. (2003). *Lichnost i vremya. Tvorchestvo kak perezhivaniye* [Identity and time. Creativity as experience]. *Psikhodrama i sovremennaya psikhoterapiya* [Psychological drama and modern Psychotherapy], 4, 18–26 (rus).
3. Hornostay, P. P. (2007). *Lichnost i rol: Rolevoy podkhod v sotsialnoy psikhologii lichnosti* [Personality and role: Role approach to social psychology of personality]. Kyiv: Interpress LTD Publ. (rus).
4. Shneyder, L. B. (2008). *Identichnost: Khrestomatiya* [Identity A Reader]. Moscow: Publ. of Moscow psycho-social institute; Voronezh: Modek Publ. (rus).
5. Shcheblanova, Ye. I., Averina, I. S. (Ed.). (1995). *Kratkiy test tvorcheskogo myshleniya. Figurnaya forma: Posobiye dlya shkolnykh psikhologov* [Short test of creative thinking. Figural shape: A Handbook for School Psychologists]. Moscow: INTOR Publ. (rus).
6. Lubart, T., Mouchiroud, C., Tordjman, S. and Zenasni, F. (2003). *Psychologie de la cr ativit * [Psychology of creativity]. Paris: Armand Colin Publ. (fr).
7. Mezheritskaya, L. D. (2009). *Psikhologicheskiye sredstva stabilizatsii lichnostnoy identichnosti studentov* [Psychological means of stabilization personal identity of students]. Abstract of Ph. D. dissertation, Novosibirsk, Russian (rus).
8. Moreno, Ya. L. (2001). *Sotsiometriya:  ksperimentalnyy metod i nauka ob obshchestve* [Sociometry: The experimental method and the science of society]. Moscow: Akademicheskii Proyekt Publ. (rus).
9. Andreyeva, G. M., Bogomolova, N. N. and Petrovskaya, L. A. (1984). *Sovremennaya zarubezhnaya sotsialnaya psikhologiya. Teksty* [Modern foreign social psychology. Texts]. Moscow: Publ. of Moscow University (rus).

10. Berezkina-Orlova, V. B. (2010). *Telesnaya psikhoterapiya. Bodinamika: khrestomatiya* [Corporeal psychotherapy. Bodily dynamics: Reader]. Moscow: AST Publ. (rus).
11. Chorna, L. (2014). *Roliyova identychnist starshoklasnykiv* [Senior role identity]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).

Chorna L. H. Creativity in the role interaction processes

The indicators of the process of role interaction and role identity establishing are correlated with the general creativity indicators: the number of roles which people perform with a fluency of ideas producing; unique (non-stereotypical) performance of roles in a small group with originality which is revealed in the products of person's activity; role-role flexibility and depth (P. Hornostai) with the flexibility of thinking and new ideas elaboration. The continuum of role interaction levels and personality role identification is represented through indicators that meet the criteria of creativity: from the role man to the performer of the roles. The creative component of the role interaction process is designated as role creativity by which person arranges the large number of roles that s(he) needs to perform in modern society, flexibly moves from one role to another, and herewith consciously chooses the required social roles from one's repertoire filling them with individual meanings, and thus making them original. The unity and coherence of a large number of manifestations of human roles, the individual character of roles performance and their uniqueness, consistency of role-role flexibility and depth - everything that characterizes the role creativity is only possible when person is considered in the human interaction: consciousness, formed identity, ability to control their own personality borders, ability to keep distance with respect to others' roles, coordinating their own role claims with social expectations. The hypothesis is put forward according to which it is typical for individual as a person to have one's own repertoire or roles which are integrated in a hierarchical structure and subordinated to a leading role in life

Key words: creativeness, role interaction, role identification, role identity, personality, person.

© Чорна Л. Г.